

DE KANTWERKSCHOLEN IN OOST-VLAANDEREN EN
TE GENT IN DE 19E EEUW.

EERSTE DEEL.

In een vorig artikel vertelden we iets over de "speelscholen" te Gent rond 1855. Aanleiding tot het onderzoek door het stadsbestuur was een rondschrijven van 18.1.1853 van de Heer De Jaegher, gouverneur van Oost-Vlaanderen. "De ongezondheid van een groot getal lokalen in beide Vlaanderen tot handwerkscholen gebruikt, heeft het voorwerp van herhaalde klachten uitgemaakt. Men kan de uitgestrektheid des kwaads afmeten door de daadzaak, dat die provincie in 1851 852 handwerkscholen telde, waarin ongeveer 43000 kinderen zich hoofdzakelijk met het kantmaken bezig hielden en dat in een groot getal dezer gestichten de gezondheidsvoorwaarden gebrekkig waren. Een ander punt verdient de aandacht van het bestuur: in verscheidene handwerkscholen is het getal der werkmeisjes te aanzienlijk, de ruimte in acht genomen welke zij er in betrekken, de weinige lucht die zij er kunnen inademen, wordt door hare ophoping bedorven; in andere zijn zij daarenboven aan een te aanhoudend en te langdurig werk onderworpen, opdat na zekere tijd hun gezondheid daardoor niet min of meer hevig ontsteld zij" (1).

Vooreerst een woordje over het kantwerken in Vlaanderen. Vermoedelijk wordt het kantwerk in Vlaanderen beoefend sedert het einde van de 15e eeuw. Volgens Pierre Verhaegen schreef Keizer Karel voor, dat het kantwerk zou aangeleerd worden in de scholen en in de kloosters. Op het einde van de 16e eeuw was de kantnijverheid in onze gewesten zeer bloeiend. Het magistraat van Gent oordeelde het noodzakelijk door een ordonnantie van 21 maart 1590 het kantwerken te beperken, omdat de rijke families te kort hadden aan dienstmeiden of deze dienstmeiden te veel moesten betalen. "So eyst dat by laste ende van weghe heere ende wet wel ende scherpelick verbiet dat nyemaent wy hy sy en vervoirdere van nu voirts eenich spellewerck te maecten of laeten maecten dan alleene meyskens wesende in ate ende dranck van heurlieder ouders ende nyet passerende de twelf jaeren(2)". We mogen aannemen, dat van bij de oprichting van het weeshuis "de Blauwe Meisjes" in de Onderstraat in 1623 het kantwerken werd aangeleerd. Ook bij de Rode Lijvekens werd het kantwerken beoefend.

In Frankrijk werd het gebruik van kant bij de versiering van de kleding door heel wat voorschriften geregeld. Henri II verbod in 1547 het dragen van kant aan de derde stand. Eerst in 1629 werd dit decreet ingetrokken, maar enkel kant geproduceerd in Frankrijk mocht worden gebruikt.

Colbert (1619-1683), minister van Lodewijk XIV, richtte rond 1665 in Velay in Languedoc een centrum van kantnijverheid op. Italiaanse en Vlaamse kantwerksters werden aangelokt om aan de Franse vrouwen het beroep aan te leren. Gedurende heel wat jaren moeten aanwervers ons land hebben doorreisd, want de overheid oordeelt het noodzakelijk nog in 1698 een ordonnantie uit te vaardigen "verbiëdende aen de Spellewerckerssen ende alle andere eenigh gehoor te geven ende inne te volgen, de gene die hun vervoorderen de voorseyde Spellewerckerssen te misleyden om de Manufacture van de Kanten uyt dese Landen te trecken ende de selve inne te brengen ende vast te stellen binnen Vranckryck" (3) "Wy zyn onderricht dat sommighe Persoonen hun hebben vervoordert ende noch dagelijks vervoorderen van aen te locken ende met schoone beloften t'engageren verscheyde Spellewerckersse onse Onderdaenen om hun tot dien eynde te begeven onder 't gebiedt van den Coninck van Vranckryck. Wy verbieden aen de voorgeroerde Spellewerckeressen ende alle andere aen de voornoemde Misleydens gehoor te geven ende de selve inne te volgen, op pene van confiscatie van alle hunne Goederen ten behoeve van Syne Majesteyt voor d'eene ende van d'Aenbrengers voor d'ander hellicht, ende van daer en boven geschavotteert ende gegeesselt te worden". De ouders, ak de personen, die behulpzaam zijn bij het uitwijken, zoals herbergiers ende voerlieden en de personen, die bepaalde overtredingen in verband met de ordonnantie kennen, moeten dit aan de Procureur-generaal medelen, "op pene van insgelijckx als medeplichtigh gestraft te worden".

Keren we nu terug naar Gent. Uit een proces voor de Raad van Vlaanderen in 1723 tussen de fiscale raadsheren enerzijds en Catharina Noël en zes devote vrouwen anderzijds vernemen we het een en ander (4).

Volgens de raadsheren hebben de betrokkenen zich zonder toelating van zijn majesteit gevestigd op St. Pieters om er jonge meisjes te onderwijzen in de christelijke lering en hun het kantwerk aan te leren. Ze verklaren verder "qu'il n'avait déjà que trop de places dans cette ville où les jeunes filles soub le prétexte spécieux d'instruction et d'enseignement à faire des dentelles, mais au fond plutôt par motif de propre intérêt, sont tellement surchargées, vexées et exténuées qu'elles deviennent incapables de s'aider elles mêmes ou de prêter leur service aux autres à quoi la providence semble les avoir destinées". Let op de filosofie van die tijd.

De tegenpartij verklaart, dat zij "n'ont jamais eu ni inclination ni aucune intention de faire une communauté en forme de cloître" en dat zij "ne jouissent en ne prétendent de jouir d'aucune franchise ou exemption des charges bourgeoises, impositions, vintièmes ou autres impôts tant de la province que de la ville, mais de les paier comme les autres habitans; qu'ainsi la ville serait notablement bénéficiée tant par l'augmentation de la manufacture des dentelles et de leur commerce

que des droits de consommation". De verdediging besluit "qu'il serait rude qu'on les chasserait de leur demeure et de la ville, tandis qu'on souffre tant d'autres notamment de la ville de Gand, avec cette différence qu'il y a parmi ces autres qui accablent leurs écolières par un travail immodéré et excessif et que les déf. traittent les leurs avec beaucoup de douceur et de modération. Ainsi bien loing que leur établissement serait préjudiciable à l'état il y serait très avantageux en toute manière, car grand nombre de filles nécessiteuses seraient tirées de la mendicité. Les tables des pauvres, dont la ville et la province fourmillent, seraient notablement déchargées; les droits de consommation et d'autres de la ville et de la province grandement augmentés, aussi bien que la fabrique et le commerce des dentelles qu'on envoie en Allemagne, en France, en Espagne, en Angleterre et même aux Indes". Aan de klacht van de fiscale raadsheren werd geen gevolg gegeven. In het verslag wordt de naam van de devote vrouwen niet vermeld; in werkelijkheid gaat het om de Zusters Apostolienen.

Uit het verslag van dit proces vernemen we dus, dat in het begin van de achttiende eeuw te Gent een aantal kantwerkplaatsen waren, die zich als "kantwerkscholen" voordeden en dat de kantenhandel bloeiend was.

Karel Louis Diëricx (1756-1823) deelt ons in zijn werk "Mémoires sur la ville de Gand" mede, dat in de 18e eeuw in de Capotte-school, een armenschool in de Speldenstraat, ook spellewerk werd aangeleerd (zie ook: Fr. De Potter, Gent, deel VI).

Komen we nu tot de negentiende eeuw.

Ter gelegenheid van het bezoek van Eerste Consul Bonaparte en zijn echtgenote Joséphine de Beauharnais in juli 1803 werd op het stadhuis te Gent een tentoonstelling van de producten van de nijverheid van het Schelde-departement ingericht. Het was de eerste nijverheidstentoonstelling in ons land. Aan Joséphine werd als geschenk een aantal korven met nijverheidsproducten aangeboden, waaronder een korf met kant gemaakt door de Blauwe Schole van de Onderstraat. De korf droeg het volgende vers:

L'élégante délicatesse

De ces réseaux est le produit des arts.

Si l'hommage Vous intéresse,

Le tissu qu'inventa la main d'une Déesse

Parera l'Epouse de Mars.

In het verslag over de tentoonstelling wordt van kantwerken gezegd, dat het is "à la portée des femmes d'un âge très avancée comme de l'âge le plus tendre"(5).

Ook bij het tweede bezoek in 1810 - nu keizer Napoleon vergezeld van keizerin Marie-Louise - werd aan de keizerin kantwerk aangeboden.

In zijn "Mémoire statistique du département de l'Escaut" schrijft M. Faipoult : "Ce qu'on fait en dentelles sert pour différens

départemens, ou s'expédie pour l'Espagne, qui les fournit à ses colonies. On ne suit aucun dessin particulier, excepté pour les dentelles destinées à l'Espagne; ceux-là restent toujours les mêmes; les dessins destinés pour l'intérieur de la France et pour l'Angleterre sont très variés ".(6)

Een "Staat der Armen-Scholen te Gend" opgesteld in 1822 vermeldt de volgende kantwerkscholen: (7)

- 1 de Blauwe Meiskens
- 2 de Rode Lijvekens
- 3 de St. Jacobsschool: de kinderen worden er onderwezen in de christelijke lering, lezen en kantwerk. De opbrengst van het werk wordt aan de ouders gegeven; verder worden de kinderen soms gekleed. Veertig leerlingen.
4. de St. Baafsschool: idem; 62 leerlingen
- 5 de spellewerkschool van het Groot Begijnhof. Vijftig leerlingen
- 6 de spellewerkschool van St. Michiels: 60 tot 70 leerlingen
- 7 de armenschool van de Zusters Apostolienen op St. Pieters: het is ook een spellewerkschool
- 8 een spellewerkschool op Akkergem
- 9 een spellewerkschool in het Klein Begijnhof

We mogen aannemen, dat in de armenscholen van de Zusters van het Crombeen, van de Zusters van Doornzele en van de Zusters van Nieuwenbos ook het kantwerk werd beoefend.

Na de val van Napoleon komt er een crisis in de kantnijverheid in Vlaanderen. Als in 1817 de Liefdadigheidswerkplaats in het Rijke Gasthuis te Gent wordt opgericht ter bestrijding van de bedelarij, wordt onmiddellijk een afdeling kantwerk in bedrijf gesteld. In 1818 telt deze afdeling gemiddeld 140 kantwerksters. Aan het rapport van 1818 ontleen we het volgende: "La fabrique des dentelles a toujours été pour la Flandre et en particulier pour la ville de Gand une branche manufacturière singulièrement avantageuse, tant par rapport à ce que la majeure partie de ses produits s'exportait à l'étranger que parce qu'elle offrait aux femmes et filles de la classe ouvrière un moyen assuré de subsistance".

Over de crisis zegt het rapport: "Cette branche d'industrie nationale était menacée d'un dépérissement prompt et graduel, qui devait la réduire à une nullité absolue".

(Verslagen gemeenteraad, deel 25, blz. 307).

In de Liefdadigheidswerkplaats werd ook het beroep van kantwerkster aangeleerd. "On ny exercerait d'abord les enfants du sexe à coudre et à faire la dentelle d'une qualité dont l'écoulement est facile". (reglement 1817). In 1853 zal het werkhuis van Liefdadigheid overgebracht worden naar lokalen in het gewezen St. Agneete-klooster. Bij besluit van de gemeenteraad van 1864 werd de Liefdadigheidswerkplaats gesloten.

- (7) R.A.G.: Hollandse tijd, reeks A 216
- (8) Rapport triennal sur la situation de l'instruction primaire (1843-45).
- (9) Idem (1855-57).
- (10) M.R. De Ridder: De l'enseignement professionnel dans ses rapports avec l'enseignement primaire en Belgique (Brussel, 1883).

* * * * *

JEAN RAY EN HET OUDE GENT.

Jean Ray, John Flanders en J.M. Sailor zijn allemaal pseudoniemen voor een en dezelfde persoon: Raymond de Kremer. Hij was een volle neef van Edward Anseele en woonde in de Ham. De sfeer van zijn geboortehuis en de straat waar hij woonde, beschreef hij op een typische manier in het verhaal "La main de Gotz von Berlingen"(1)

Het gezin De Kremer woonde in een aftandse herenwoning in de Ham. Hij heeft er zijn jeugd jaren doorgebracht, waar hij met een bende vlegels de St. Jacobsparochie onveilig heeft gemaakt. Het tijdschrift "ARGO" heeft in samenwerking met de werkgroep Jean Ray een cahier op de markt gebracht (Argo nrs 18-19) helemaal gewijd aan het leven en werk van Jean Ray. Hier worden op een deskundige wijze en wetenschappelijke manier heel wat verzinsels en legenden eenvoudig de kop ingedrukt. Verscheidene literatoren vullen dit nr. aan met waardevolle getuigenissen o.a. : Johan Daisne, Michel De Ghelderode, H. Lamp enz. Voor heemvorschers zijn vooral de stamboom en de bouwstenen voor een biografie van belang, evenals de bibliografie achteraan het nr. (2).

Minder bekend is zijn medewerking als revueschrijver en de samenwerking met Henri Van Daele en Hector Van Seymortier (het gloriëtijdperk van de Nieuwe Cirque). Stukken zoals "Pinnen af" door Henri Van Daele (+ 500 voorstellingen); "'n Vieze Karweie", "De Bolchevist van 't Patershol", "Mie Versluis", "De Kaasbaron" zijn met Jean Ray's samenwerking tot stand gekomen. In 1913 schreef Jean Ray een revue "Gent... in nesten" in samenwerking met Fernand Servais. Deze revue werd voor het voetlicht gebracht in het oude cirkus "De drie sleutels" in de St. Amandstraat.

Na de eerste wereldoorlog begon zijn eigenlijke journalistieke carrière. Vanaf april 1919 tot november van hetzelfde jaar was hij hoofdredakteur van "Ciné" -revue cinematographique -cinemablade. Plus minus 3 jaar was hij medewerker en redaktiesekretaris van "Journal de Gand" - "L'Echo des Flandres". In 1934 deed hij zijn intrede in "De Dag" (hoofdredakteur: Clovis Baert) als medewerker voor algemene reportages, kursoriefjes en Gents nieuws. Zijn kursoriefjes "Dulle Griet zegt.." zijn een goudmijn voor onze heemvorschers en vrienden van het